

LASĪŠANAS INTEREŠU VEICINĀŠANA STUDIJU PROCESĀ AUGSTSKOLĀ UN MĀCĪBU STUNDĀS SKOLĀ

Promotion of Reading Interests in the Study Process at the University and Lessons in School

Dagmāra Ausekle

Ilze Kangro

Latvijas Universitāte, Latvija

Abstract. *The necessity of promoting reading interests in connection with the problems that have to be solved today and in near future in school, university and the society on the whole puts forward the task for the prospective teachers of literature to master not only theoretical knowledge in their study process but also to acquire skills necessary for their future pedagogical work so that they are able to choose the most suitable methodological approach for the interpretation of a literary work in each teaching/learning situation.*

Keywords: *Professional qualification of the prospective teachers, promotion of reading interests, selection and interpretation of literary works*

Ievads

Introduction

Rakstā iztirzāts jautājums par studentu un skolēnu lasīšanas interešu veicināšanu, jo Latvijas un ārzemju pedagogu pieredze un jaunākie starptautiskie pētījumi parāda, ka studenti un skolēni ievērojami mazāk lasa augstas kvalitātes daiļliteratūru nekā tas bija pirms 20-30 gadiem un viņus neinteresē daiļdarbos aplūkotā problemātika. Tas noved pie jauniešu garīgās dzīves horizonta sašaurināšanās, noplicināšanās, vienveidīguma; tās ir neierobežotas un intensīvas masu kultūras patērēšanas un nekritiskas attieksmes pret agresīvo reklāmu sekas.

Pētījumā izmantotās metodes: teorētiskās literatūras un starptautisko pētījumu datu analīze un praktiskās pedagoģiskās pieredzes analīze. Pētījuma bāze: teorētiskā literatūra pētījuma problēmas kontekstā, starptautiskā OECD SSNP „Ko skolēni zina un prot – kompetence lasīšanā, matemātikā un dabaszinātnēs” (2009) materiāli, LU PPMF studentu aptauju un eseju materiāli.

Lasīšanas interešu veicināšana ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem mūsdienu skolā un augstskolā, jo tas ir saistīts ar būtiskām problēmām, ar kurām sabiedrībai nākas saskarties jau šodien un nāksies saskarties arī tuvākajā nākotnē. Sociālo vidi, kurā viņi dzīvo, veido paši tās locekļi savas sociālās darbības gaitā, un šīs sociālās pasaules konstruēšanā milzīga loma ir visiem mākslas veidiem, bet īpaši literatūrai.

Ikviens cilvēks savas dzīves laikā ir iekļauts socializācijas procesā, “kas var norisēt dažādos līmeņos atkarībā no tā, kā cilvēks izprot savu attieksmi pret pasauli. Zemākajā pakāpē dominē nepieciešamība izpildīt ārējās prasības (rīcību nosaka ārējie faktori). Augstākā pakāpe ir saistīta ar pašanalīzi, ar pašvērtējumu, kad indivīda iesaistīšanās sabiedrības (šķiras, sociālās grupas) prasību sfērā pārvēršas par pašveidošanos un pašattīstību.” (Celma, 1961)

Socializācija ir ilgstošs process, kas sākas ar bērna piedzimšanu un ilgst visu viņa mūžu. Tās sākuma periodā nozīmīgs mehānisms ir dzimtās valodas apgūšana, kas ietver sevī arī sabiedrības tradīciju apgūšanu, jo “valoda ir viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem cilvēka ieaugšanai kultūrā.” (Nikitina, 2010) Valodā koncentrējas daudzu iepriekšējos gadsimtos dzīvojušu paaudžu pieredze, kuru viņš, pats to neapzinoties, apgūst līdz ar valodas normām un iekļauj to sava laikmeta pieredzē. Īpaši spilgti tas parādās literatūrā, kuras lasīšanas un uztveres procesā iespējams atklāt ne tikai dziļākos valodas, bet arī paša cilvēka būtības noslēpumus.

Jau antīkie domātāji pievērsa uzmanību tam, ka mākslai piemīt maģiska loma labu pilsoņu veidošanā, tādēļ Platons īpaši uzsvēra mākslas audzinošo funkciju, jo saprata, ka gan priecīgi, gan skumji pārdzīvojumi, ja tie ar mākslas starpniecību virzīti pretī augstiem mērķiem, kļūst par uzticamiem saprāta sabiedrotajiem.

Arī šodien māksla (īpaši literatūra) ir viens no nozīmīgākajiem komponentiem, kas palīdz ieaugt savas tautas kultūrā un veidot pašam savu, individuālu un savdabīgu skatījumu uz pasauli. Tomēr *sava skatījuma* veidošana nav neatkarīga un brīva indivīda izvēle. Indivīds parasti pieņem to domāšanas stilu, kas dominē sabiedrībā kopumā vai tajā grupā, kurai viņš jau ir vai vēlas būt piederīgs. Piedevām ikdienā parasta cilvēka domāšanas stilu nenosaka zinātnes atziņas, par kurām viņam bieži vien nav pat nekāda priekšstata, bet māksla, un, pirmām kārtām, tā ir *masu kultūra* vai pat *subkultūra*.

Ja nav mērķtiecīgi veidota mācību satura skolā un skolotājiem un augstskolu docētājiem neizdodas panākt, lai studenti un skolēni izlasītu ārzemju un latviešu klasikas daiļdarbus, tad viņi nokļūst subkultūras iespaidā, jo katrā sociālajā grupā valda gadiem ilgi kultivēta vērtību hierarhija, un indivīds pat nepamana, ka ar iekļaušanos šajā grupā ir notikusi viņa agrāk pieņemto vērtību un uzvedības normu transformācija. Ļoti nozīmīga loma jaunās personības veidošanās procesā, katra cilvēka vērtību un normu sistēmas izveidē ir ģimenei, lasīšanas un kultūras pasākumu apmeklēšanas un apspriešanas tradīcijai katrā ģimenē. Bieži vien māte vai vecmāmiņa (vai tēvs un/vai vectēvs), vai vecākie brāļi un/vai māsas ar savu attieksmi definē jēdzienus “labs” vai “slikts”, “skaists” vai “neglīts”, un jauniešiem dažkārt jāizvēlas, akceptējot vienu vai otru vērtējumu sistēmu vai to pilnīgi noliedzot.

Literatūras fragmentārisms, kas patlaban visaptveroši valda skolās gan Latvijā, gan Eiropā, neļauj skolēniem iepazīt kāda rakstnieka vērtību sistēmu kopveselumā, jo atsevišķais ļoti reti liecina par veselo. Cilvēks skatās uz realitāti

ar savām acīm, bet saskata īstenību caur to priekšstatu prizmu, kas veidojušies apkārtējā sociālajā vidē, tai skaitā sava laikmeta literatūrā. Ē. Fromms uzskata, ka lielākās bailes, kas raksturo cilvēku kā sociālu būtni, ir ostrakisma bailes, tās ir bailes būt padzītam no grupas, kurai viņš ir vai arī vēlas būt piederīgs (Fromm, 1992). Īpaši asi to izjūt skolēni pusaudžu vecumā, tādēļ bīstama ir “lasīšanas mode”, kas ir izveidojusies vai veidojas jauniešu vai pusaudžu vidē.

Patlaban situācija Latvijas skolās ir analoga tai, kāda bija vērojama pirms 20 gadiem Zviedrijā un Dānijā. Kā norādījām mūsu iepriekšējā rakstā, Latvijas skolotājus un docētājus, viesojoties TEMPUS projekta ietvaros skolās Dānijā un Zviedrijā, ļoti izbrīnīja fakts, ka skolēni šajās valstīs nebija lasījuši atsevišķus izcilus klasiskās literatūras darbus. (Ausekle & Kangro, 2013)

Māksla kopumā - un katrs atsevišķs mākslas darbs - piedāvā indivīdam noteiktu vērtību hierarhiju un apbruņo viņu ar izpratni par dzīves pamatnormām. Mākslai ir visciešākais sakars ar ideoloģiju. Ideoloģija runā ne tikai par to, kas ir sociālajā dzīvē, bet arī par to, kam tajā jābūt. Viens no ideoloģijas galvenajiem uzdevumiem ir atsevišķa cilvēka un visas sabiedrības apziņas standartizācija, lai būtu vieglāk viņus vadīt. Īpaši spilgti tas izpaužas totalitārās sabiedrībās, “lai nostiprinātu savu sabiedrību, tās ideoloģija virzīta uz to, lai indivīdu ne tikai sev piesaistītu, bet vienlaikus padarītu par jebkuras citas sabiedriskas formācijas un tās ideoloģijas pretinieku.” (Fromm, 1992) Slēgtā sabiedrībā mākslai tieši tiek izvirzīts uzdevums atbalstīt valdošo ideoloģiju. Piemēram, Padomju Savienības laikā, mākslai bija uzdevums efektīvi atbalstīt komunistisko ideoloģiju. Tas notika visos sabiedrības dzīves līmeņos un visdažādākajos veidos, sākot ar skolas mācību grāmatām, kur ārēji gan tika proponēta brīvība mācību satura izvēlē, jo tika pieļauta gan latviešu literatūras klasikas, gan ievērojamu ārzemju autoru darbu klātbūtne mācību programmās, tomēr to saturs tika stingri cenzēts un noteiktas mācību grāmatās iekļaujamo darbu proporcijas. Ja klasikas darbu īpatsvars pamatskolas mācību grāmatās bija pārsvarā pār padomju autoru darbiem, tad veidojamās mācību grāmatas prospekts bija jāpārstrādā, ievērojot dotos norādījumus. Paradoksāli bija tas, ka pat krievu padomju autoru darbus nedrīkstēja tulkot tieši no krievu valodas un ievietot mācību grāmatās. Šos darbus vai to fragmentus drīkstēja izmantot tikai tādā gadījumā, ja tie jau iepriekš bija iztulkoti un izdoti latviešu valodā.

Mūsdienu rietumu sabiedrībā un arī Latvijā ideoloģijas ziņā valda liberālisms, un ir vērojama ļoti plaša uzskatu brīvība. Tam ir ne tikai pozitīvie, bet arī savi negatīvie aspekti. Mūsdienu skolā skolotājs ir relatīvi brīvs mācību satura izveidē, tādēļ nereti izvēlas iet pa vieglākās pretestības ceļu. Uz to viņu mudina arī eksāmenu prasības literatūrā, kas neveicina literāru darbu lasīšanu un uztveri veselumā, un iedziļināšanos rakstnieka vērtību pasaulē. Skolotāji atzīst, ka nokārtot eksāmenu un pat iegūt samērā labu vērtējumu ir iespējams, pat neizlasot literāro darbu.

Bet kādi varētu būt secinājumi un iespējamie risinājumi?

Mācību saturs un skolēnu lasīšanas intereses *Curriculum and pupils' reading interests*

Pētījumā, kas notika vēl padomju iekārtas laikā 1979.gadā, un ko veica Latvijas Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskā pētniecības institūta līdzstrādnieki Latvijas skolās par skolēnu lasīšanas interesēm un to saistību ar stundās apgūstamajiem literārajiem darbiem (“obligāto literatūru”), tika iegūti vērā ņemami rezultāti. To grāmatu lokā, kuras respondenti nosaukuši par saistošākajām un sev tuvākajām, mācību stundās apgūstamie daiļdarbi nav dominējošie. Tomēr ārpus mācību programmas lasīto grāmatu klāsts ir plašs un daudzveidīgs, un lielākoties tie ir mākslinieciski augstvērtīgi darbi. Mūsdienās līdzīgs pētījums par skolēnu lasīšanas interesēm līdz šim nav veikts, bet ir aktuāls saistībā ar nepieciešamību pārskatīt mācību satura izveides stratēģiju.

Līdzīgas bažas par mācību satura veidošanas un didaktikas problēmām pauž arī skolotāji un augstskolu docētāji Eiropā. Zalcburgas ģimnāzijas vācu un franču valodas skolotāja Monika Noihofere (Neuhofer) austriešu vadošajā dienas laikrakstā “Der Standard” 2014. gadā norāda, ka austriešu skolās, tai skaitā ģimnāzijās, gandrīz vairs nav laika literatūrai. Tiek izvirzīts uzdevums visās mācību stundās veicināt kompetenču apguvi, tai skaitā lasīšanas kompetenci. Lasīšanas kompetence jāapgūst, lasot žurnālistikas un lietišķos tekstus drukātā vai elektroniskā formā, lineārā vai ne-lineārā formā (Neuhofer, 2014). Daiļdarbi tiek iztirzāti tikai pastarpināti, un šai darbībai noteikti jābūt orientētai uz kompetenču veidošanu. “Skolēni mācās, lai nokārtotu gala pārbaudījumus, ne vairāk un ne mazāk. Ar skolēnu pašu dzīvi ne lietišķo tekstu lasīšanai, ne noteikto literāro darbu apguvei nav nekāda sakara [...] Visbeidzot tomēr sabiedrībai vajadzētu noteikt, kas un kādēļ bērniem un jauniešiem jāmacās.” (Neuhofer, 2014)

Orientācija tikai uz kompetenču apguvi noved pie tā, ka jauniešiem tiek konstruēta realitāte, un šī konstruētā realitāte tiek uzspiesta kā bezalternatīvu īstenība. “Bet jaunajiem cilvēkiem vajadzētu dot orientierus. Un tieši literatūra ir tā, kas piedāvā šos orientierus pasaulē, gan mūsdienu pasaulē, gan pagātnē. Kā mēs esam kļuvuši par tiem, kas esam patlaban, to mēs varam uzzināt, iepazīstoties ar literārām liecībām. Vienlaicīgi mēs varam uzzināt, kas varbūt varētu būt bijis iespējams. Literatūra ir īstenības atspulgs, bet vienlaicīgi arī nereālā, realizētā un utopiskā, sava un sveša atspulgs. Literārie teksti ir īstenības modeļi, un no šiem modeļiem var iemācīties daudz vairāk nekā patlaban sabiedrība to uzskata par nepieciešamu. Tieši tāpēc, ka literatūrai ir modeļa raksturs, literatūra sniedz iespēju orientēties (dzīvē), un vienlaicīgi šajos modeļos atspoguļojas dzīves sarežģītība. Literatūra vienmēr ir daudznozīmīga, bieži subversīva, un to noteikti nevar reducēt uz vienkāršiem vēstījumiem. Literatūra sniedz iespēju mācīties dzīvei – bet tā nedod tiešus ieteikumus un gatavas receptes. Mums jādod jauniešiem izvēles iespēja un jāuztic jauniešiem pašiem izvēlēties, kas viņiem ir vai nav svarīgs, ko un kā darīt vai nedarīt.

Skolai jāatbalsta jaunieši orientēšanās procesā un jāpadara literatūra un saprotama un apjēdzama, lai pēc skolas absolvēšanas skolēni paši ar literatūras palīdzību patiešām varētu izlemt, kas viņiem ir vajadzīgs (kursīvs D.A., I.K.) Šāda literatūras lomas definēšana izvirza prasības skolotāju izglītošanai, jo tikai tādi skolotāji, kuri ir paši ieguvuši profesionālo orientēšanos, (fachliche Orientierung) ir spējīgi izskaidrot, kāpēc mums nepieciešama literatūra.” (Neuhofer, 2014)

OECD valstu organizācijas Skolēnu starptautiskās novērtēšanas programmā SSNP (OECD Programme for International Student Assessment) „Ko skolēni zina un prot – kompetence lasīšanā, matemātikā un dabaszinātnēs” (2009) tika veikta skolēnu aptauja par to, vai un ko viņi lasa brīvajā laikā savam priekam. 30% skolēnu atbildēja, ka viņi savam priekam nelasa vispār, 30 vai mazāk minūtes lasa 26% skolēnu, 21% skolēnu lasa vairāk nekā 30 minūtes, bet mazāk nekā 60 minūtes, no 1 līdz 2 stundām dienā lasa 16% pētījumā aptaujāto skolēnu, bet tikai 7% skolēnu lasa vairāk nekā divas stundas dienā. Tie skolēni, kuri vairāk laika velta lasīšanai, sasnieguši arī augstākus rezultātus lasītprasmes testos. “Arī visās SSNP 2009 dalībvalstīs pastāv līdzīga sakarība starp skolēnu sasniegumiem lasīšanā un laiku, ko skolēni pavada lasot savam priekam.” (Geske u.c., 2010). Šajā pētījumā tika secināts, ka Latvijas skolotāji cenšas ieinteresēt skolēnus par dažādām aktivitātēm biežāk nekā vidēji OECD valstīs. “Tomēr 16% Latvijas skolēnu atbildējuši, ka skolotājs nekad vai gandrīz nekad nav ieteicis autoru vai grāmatu, kuru lasīt, salīdzinājumam – tāpat atbildējuši Igaunijā 11%, Lietuvā 10%, Krievijā 3% skolēnu.” (Geske u.c., 2010)

Plašajā OECD pētījumā iegūti dati arī par to, kā mainījušies lasīšanas ieradumi un lasāmvielas izvēle 26 aptaujāto valstu skolēnu vidū no 2000. līdz 2009. gadam – nedaudz samazinājies skolēnu skaits, kuri lasa žurnālus – no 66% līdz 60%, daiļliteratūras lasītāju skaits arī sarucis no 31% līdz 25%, bet pieaudzis komiksu lasītāju skaits no 29% līdz 32%. Komiksus vairāk lasa zēni (27%) nekā meitenes (18%), savukārt meitenes vairāk lasa daiļliteratūru 40% un 21%.(OECD, 2010)

Lai gūtu priekšstatu par topošo skolotāju lasīšanas pieredzi, LU PPMF laika posmā no 2009. līdz 2015. gadam tika aptaujāti topošie vācu valodas skolotāji. Aptaujā piedalījās 43 studenti, un studenti rakstīja arī eseju “Grāmatas manā dzīvē”. 46% studentu uz jautājumu “Kādu autoru darbus lasāt brīvajā laikā ārpus skolas/augstskolas mācību programmā ietvertajiem daiļdarbiem?” atbildēja, ka neko nelasa ārpus programmas, bet lasa ziņas un žurnālus internetā. Uz jautājumu, kādu rakstnieku darbi bijuši nozīmīgi viņu personības veidošanās procesā, 23% nosauca A. de Sent-Ekziperī “Mazo princi”, 6% I.Ziedoņa “Epifānijas”. Populāru un iemīļotu autoru vidū minēti S. Kolinsas “Bada spēles” Dž.K. Roulingas grāmatu sērija par Hariju Poteru, – te varam novērot pētnieku atzīmēto korelāciju ar “lasīšanas modi”, jaunieši izvēlas un lasa daiļdarbus, par kuriem diskutē vienaudži skolā/vai augstskolā, jo vēlas iesaistīties diskusijā, paust savu viedokli. Izvērtējot studentu aizpildītās anketas un uzrakstītās esejas,

jāatzīmē, ka atsevišķi studenti ir ļoti lieli lasītāji un viņi pavada ievērojamu sava brīvā laika daļu lasot. Bet šādu studentu īpatsvars ir neliels – 2 no 43, t.i. 2,3 % no kopējā studentu skaita. Iepriecinoši, ka studenti, kas lasa daudz, min A.Čaka, F.Dostojevskā, M.Gorkija, M.Šolohova, F.Sagānas, Dž.Rīda, St.Kinga grāmatas.

Lai veicinātu studentu aktīvu iekļaušanos bagātajā kultūras dzīvē, ko piedāvā Rīga, LU docētājas saista literāro darbu lasīšanu studiju mērķiem ar daudzveidīgajām kultūras dzīves norisēm, teātra un operas izrādēm, mākslas izstādēm. Tā, piemēram, studiju kursa ietvaros kopā ar mācībspēkiem topošie latviešu valodas skolotāji apmeklē A.Čaka, J.Akuratera, A.Upīša un O.Vācieša memoriālos muzejus un pasākumus šajos muzejos, dažādas izstādes, piemēram, “1914”, dzejas darbnīcu, topošie vācu valodas skolotāji dodas ekskursijās “Herdera vietas Rīgā”, “Vācu teātris Rīgā” vai arī izstrādā pētījumus studiju kursu ietvaros, piemēram, “Brehta lugas Rīgas teātros”, „Vāgners un Rīgas opera”, “Herders un latviešu tautas dziesmas” u.c.

1.kursā studijas uzsāk jaunieši, kuri nevar lepoties ar lielu lasīšanas pieredzi – tas apgrūtina darbu divos veidos – viņiem ir nepietiekama kultūras un literatūras bagāža, kas ietekmē viņu spējas asociatīvi un tēlaini domāt, un, otrkārt, tas saistīts ar to, ka nevar veidot pilnvērtīgu sarunu literatūras interpretācijas procesā, jo nav iespējams atsaukties uz klasikas (antīko, renesanses u.c.) literatūru. Tādējādi zūd iespēja padziļināti interpretēt aplūkojamās daiļdarbus. Savukārt skolu tas ietekmē tādā veidā, ka nākamie skolotāji nespēj detalizēti un pilnvērtīgi apgūt nepieciešamo literatūras klāstu.

Studiju procesā topošajiem literatūras skolotājiem ne tikai jāapgūst teorētiskās zināšanas, bet jāiegūst arī turpmākajā pedagoģiskajā darbībā nepieciešamās prasmes un iemaņas, lai katrā mācību situācijā varētu mērķtiecīgi izvēlēties vispiemērotāko metodoloģisko pieeju konkrētā literārā darba interpretācijā. Profesors Vitolds Valeinis, kurš ilgajos darba gados Latvijas Universitātē semināru nodarbībās pacietīgi palīdzējis apgūt profesionālo meistarību vairākām literatūras skolotāju paaudzēm, rakstā “Dzejoļa analīze” mākslas darba analīzē īpaši akcentē divus momentus – līdzradīšanas momentu un tiešā intuitīvā atskārtuma momentu, “jo mākslas darba analīzē nepietiek ar sausa un vēsa prāta zināšanām, te vajag izjust, pārdzīvot, atskārst estētiskās vērtības. Vispār mākslā, estētikā svarīgi ne tikai zināt, bet arī atskārst. Pat ne tik daudz zināt, cik atskārst, nojaust.” (Valeinis, 1983)

Asociatīvo sakaru rašanās literatūras apgūvē ir sarežģīts psihiskais process, kurā īpaša loma ir mākslinieciskai uztverei un intuīcijai. Psihologi pieņem, ka robeža starp apzināto un intuitīvo, neapzināto, zemapziņā esošo nav nepārvarama. Zemapziņā noglabātie iespaidi, vērojumi un pārdzīvojumi mērķtiecīgi organizētās mācību situācijās dziļi izjusta saviļņojuma brīžos paaugstina arī domu ierosināmību, notiek līdzīgu vai atšķirīgu priekšstatu tuvināšanās, t.i., rodas asociācijas. Intuīcija izceļ no atmiņu glabātuves virspusē parādības, kas agrāk cilvēkam likušās mazsvarīgas. Garīgas pašatklāsmes brīdī,

kad grāmata lasītāju saviļņojusi, viņš izdara heirstiskus minējumus, pats īsti neapjauzdams, kā tas viņam izdevies.

Liela loma virzībā uz šādiem atklāsmes brīžiem ir darbam ar valodu. Ne tikai skolēni, bet arī pirmo kursu studenti bieži neizprot un neizjūt atšķirību starp divām valodas funkcijām – komunikatīvo un estētisko. Pirmo veic literārā valoda, otro – daiļliteratūras jeb daiļdarba valoda. Metodes un paņēmieni, ar kuru palīdzību tiek apgūta literārā valoda un daiļliteratūras valoda, ir principiāli atšķirīgi. Pirmajā gadījumā tā ir iepazīstināšana ar literārās valodas normām un vingrinājumu sistēmas izmantošana šo normu apgūšanai un nostiprināšanai, bet otrajā – estētiskās motivācijas izskaidrošana dažādu valodas līdzekļu izmantošanā daiļliteratūras tekstā, valodas estētiskās izjūtas kopšana un dažādu darba formu izmantošana paša lasītāja individuālās radošās darbības izkopšanai.

Darbs ar valodu var tikt padziļināts dažādos virzienos: apgūstot tādas jēdzienus kā rakstnieka valoda, konkrēta daiļdarba valoda vai noteikta literatūras virziena savdabības atklāsmē kāda rakstnieka daiļradē kopumā vai atsevišķā viņa darbā.

Daudzi literatūrzinātnieki, kas pievērsušies Jāņa Ezeriņa daiļradei, īpaši akcentē viņa valodas meistarību, savdabīgo stilu, īpaši neiedziļinoties tā īpatnībās. Kāds tad ir Ezeriņa stila noslēpums?

Vispirms tā ir spēja izcelt acumirkli, izgaismot un ļaut tam aizplūst. “Viņš it kā nemītīgi traucas pēc jauniem un jauniem notikumiem un iespaidiem. Viņš aizslīd it kā pa virsu, ļaudams tikai nojaust pārdzīvojumu bezdibeņus, kas slēpjas zem tēlojuma virtuozās formas. Viss šķiet kā nepārtraukta maiņa, mirklis, kas aizslīd un pats sevī jau ir noslēgums.” (Ausekle, 2003)

Šāds pasaules skatījums ir raksturīgs impresionisma estētikai. Kā to raksturo Zenta Mauriņa, rakstnieki-impresionisti piedāvā mums “plūstošus, vienā acumirkli dzimstošus un jau nākošā izgaistošus iespaidus, nevis pašu pasauli, bet mūžīgi virmojošas pasaules ilūziju.” (Mauriņa, 1934)

Par izcilu impresionistiskā stila paraugu var uzskatīt Ezeriņa noveles “Melnais Pēteris” un “Varavīksne un zveja”, kas apvienotas zem kopīga virsraksta “Ar porcelāna pīpi.” Pievērsoties impresionistiskā vēstījuma izpētei šajās novelēs, var atklāt arī prozas ritma veidošanas noslēpumus, parādīt, ka rakstnieks to panāk, ne tikai lietojot vienveidīgas konstrukcijas un leksisko elementu atkārtojumus, bet padarot arī dalījumu rindkopās par nozīmīgu stila elementu. Arī dzīves parādību skaldīšana un to kinematogrāfiska montēšana ir paņemiens, ko Ezeriņš izmanto daudzās impresionistiskā stila novelēs. Tas atbilst Antona Birkerta atziņām par 20. gadsimta pirmās puses literārās izteiksmes stila tendencēm: “Mūsu dzīve rit tik straujā gaitā, ka mēs paliekam nervozi, skatoties notikumu ātrajā maiņā. Dzīve triec pa nerviem un ārda episko mieru, dzīves parādības – kinematogrāfiskā ātrumā drāžas garām – un viņas notēlot vairs nevar ar veco stilu [...] Dzīves parādības jāskalda un jātēlo pa daļām.” (Birkerts, 1928)

Arī analizējot pieturzīmes kā teksta satura izpausmes līdzekļus un noskaidrojot to mākslinieciskā lietojuma funkcijas, gan skolēni, gan studenti var justies kā jaunatklājēji nevis tikai kā garlaicīgu interpunkcijas likumu apguvēji.

Virtuozitāte un tēlojuma vieglums tomēr nav nenopietnība, kā to var uztvert virspusējā skatījumā. Ezeriņš savulaik tika nepamatoti uzsvērti dēvēts par anekdotiskās noveles pārstāvi latviešu literatūrā. Ka anekdote viņa daiļradē nav vienkārši anekdote, atklājas, pievēršoties viņa radniecībai ar renesanses grotesku jeb literatūras karnevalizācijas tradīciju. Ezeriņš uzskatīja, ka literatūrā, tāpat kā dzīvē, jābūt visam – gan cēlajam, gan zemiskajam. Šīs parādības cita citu neizslēdz, tādēļ savam labākajam noveļu krājumam Ezeriņš piešķir nosaukumu “Leijerkaste”, jo “leijerkastē ir kāda specifiska dzīvība, viņai ir savi jautri un savi ļoti bēdīgi gabali.” (Ezeriņš, 1962)

Dzīvē sastopamā pretmetu ķēde, cildenā un zemiskā sajaukums tikai paviršā skatījumā var šķist paradoksāls novelē “Rožainais ēzēlis”, spēles laimes mainīgums un pārpratums izjauc divu cilvēku saskaņu un izšķir viņus uz gadiem, bet liek atkal sastapties mūža novakarā novelē “Šaha partija”, bet atziņa, ka smieklīgais un traģiskais ir cieši vienoti un nav paredzams, kurā mirklī katrs no viņiem var atklāt savu seju, negaidītā darbības pavērsienā tiek apstiprināta novelē “Kaprāči”. Arī smieklī kā noteikts īstenības redzējuma veids, tieksme tuvināt tālo, savienot nesavienojamo, u.c. renesanses groteskas iezīmes saskatāmas Ezeriņa daiļradē.

Daudz negaidīta noveļu dziļākajos slāņos atklāj pievēršanās mītiskajam Ezeriņa pasaules redzējumā. Viens no nozīmīgākajiem viņa radītajā pasaules ainā ir Mājas arhetips. Tas ir ļoti plašs, jo mājas ir arī pagalms, kalns, kura galā mājas atrodas un debesis pāri visam. “Dzīvot var tikai “mājās”, kuras vienmēr ir bijušas viens no dziļākajiem simboliem, kas pauž indivīda nesaraucamo saistību ar apkārtējo telpu, vidi, realitāti kopumā.” (Rubenis, 1994)

Ezeriņa mājas ir pieturas punkts Visumā, un reizē arī Visuma modelis. Virzību uz garīgo ideālu iezīmē pils, kuras galvenā arhitektoniskā detaļa ir tornis, kas parasti tiek uztverts kā pacelšanās virs ikdienas līmeņa. Šajā ziņā nozīmīgas ir noveles “Tornis” un “Viesības Kalnāres pilī”, bet dārzs kā mājas simbols atklājas novelē “Gulripšas dārzā”. Tas ir paradīzes dārzs, Ēdene, nevainīgais cilvēces ceļa sākums. Novelē ir divi slāņi, fabuliskais (teksts, kas attēlo kādu īstenības epizodi) un mitoloģiskais (teksts, kas modelē pasauli kopumā). Fabuliskais aspekts ir stāsts par diviem jauniem cilvēkiem, kas uz īsu brīdi sastapušies Gulripšas sanatorijā un iemīlējuši viens otru, bet mitoloģiskais – tas ir mūžīgais stāsts par Ādamu un Ievu.

Šāda dažādu pieeju izmantošana viena autora daiļrades interpretācijā studiju procesā ne tikai ievirza pašus studentus padziļinātā literāro darbu izpētē, bet piedāvā idejas arī viņu turpmākajai pedagoģiskajai darbībai, it īpaši skolēnu lasīšanas interešu veicināšanai. Vēl vairāk – tādā veidā iespējams pārvarēt arī atsevišķus stereotipus un šablonus, kuri iesakņojušies skolā.

Secinājumi *Conclusions*

Studentu un skolēnu lasīšanas interešu veicināšana ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem mūsdienu skolā un augstskolā, jo tas ir saistīts ar būtiskām problēmām, ar kurām sabiedrībai nākas saskarties jau šodien un nāksies saskarties arī tuvākajā nākotnē. Viena no būtiskākajām problēmām, kas neatliekami risināma, ir saistīta ar faktu, ka jauniešu lasīšanas intereses mūsdienās daudz mazākā mērā nekā agrāk nosaka skola, bet tās ietekmē “lasīšanas mode” dažādās jauniešu grupās un masu kultūra. Šīs parādības cēloņi lielā mērā sakņojas mācību satura atlasē un eksaminācijas tradīcijās, kas izveidojušās pēdējos gados. Lai veicinātu asociatīvo un tēlaino domāšanu, kā arī radošu literāro darbu uztveri, ir nepieciešams nodrošināt situāciju, lai visi skolēni pilnībā, nevis fragmentāri iepazītu nozīmīgākos (izveidotajā kanonā ietvertos) ārzemju un latviešu literatūras klasiķu un mūsdienu autoru darbus. Literatūras skolotājiem un augstskolu mācību spēkiem viens no galvenajiem uzdevumiem ir izveidot daudzveidīgu metodoloģisko pieeju klāstu literatūras interpretācijā, lai atklātu mākslas darbu daudzslāņainību un daudznozīmību, un tā veicinātu skolēnu interesi par literatūru un topošo literatūras skolotāju vēlmi izkopt savu pedagoģisko meistarību.

Summary

Promotion of students and pupils' reading interests is one of the most important tasks set for the modern school and university because it is closely connected with serious problems that the society faces today and will have to solve also in near future. One of the most essential problems that needs urgent solution is related to the fact that young people's reading interests nowadays are much less affected by the school and they are predominantly influenced by the “reading fashion” in different youth groups and mass culture. The causes of this phenomenon are largely rooted in the selection of the teaching/learning content and the examination traditions that have recently developed. In order to promote the learners' associative and creative thinking as well as creative perception of literary works it is necessary to ensure the situation that all pupils read in full not just in fragments the most important works by foreign and Latvian literature classics as well as the works of modern authors (included in the developed canon). One of the key tasks for the teachers and university teachers of literature is to develop a repertoire of diverse methodological approaches for the interpretation of literature to discover the multi-layers and polysemy of art works and in such a way promoted the learners' interest in literature and the prospective literature teachers' willingness to refine their pedagogical proficiency.

Literatūra *References*

- Ausekle, D. (2003). *Daiļdarba interpretācija skolā*. R: Garā pupa.
- Ausekle, D., Kangro, I. (2013). Literāra darba interpretācijas problēmas skolā. In: V.Ļubkina & G.Marzano (Eds.) *Sabiedrība, integrācija, izglītība: starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*, 2013. gada 24.-25.maijs. 1.d. (185.-193.lpp.) Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

- Birkerts, A. (1928) Stils un stila meistari latviešu literatūrā. In: *Kopotī raksti. 5. sējums. Literatūrzinātniski apcerējumi*. Rīga: A. Raņķis.
- Celma, H. (1961). *Estētika*. Rīga: Zvaigzne.
- Ezeriņš, J. (1962). *Stāsti un noveles*. Rīga: LVI.
- Fromm, E. (1992). *Die Seele des Menschen: Ihre Fähigkeit zum Guten und zum Bösen*. München: Deutscher Taschenbuchverlag. S.158-163.
- Geske, A., Grīnfēlds, A., Kangro, A., Kiseļova, R. (2010). *Ko skolēni zina un prot – kompetence lasīšanā, matemātikā un dabaszinātnēs. Latvija OECD valstu Starptautiskajā skolēnu novērtēšana programmā*. Rīga: Latvijas Universitāte .
- Mauriņa, Z. (1934). *Pārdomas un ieceres.Eseju krājums*. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrība.
- Neuhofers, M. (2014). *Ein Plädoyer für mehr Literatur in der Schule*. derstandard.at lejuplādēts no: <http://derstandard.at/2000003997177/Ein-Plaedoyer-fuer-mehr-Literatur-in-der-Schule>
- OECD (2010) *PISA 2009 Results: learning to Learn – Student Engagement, Strategies and Practices (Volume III)*. OECD 2010. (pp.70-73)
- Rubenis, A. (1994) *Cilvēks mītiskajā pasaules ainā*. Rīga: Zvaigzne.
- Valeinis, V. Dzejoļa analīze. In: *Daiļdarbu analīze: metodoloģija un metodika:Zinātnisko rakstu krājums*. [redkol.:V.Valeinis (atb.red.) .. u.c] Rīga: Latvijas Valsts Universitāte 1983. 9.-38.lpp.
- Никитина, И. (2010). *Философия искусства*. 3-е изд., испр. М: Омега-Л. С. 202-205.